

יהודי דתי לחיות עם עצמו. היא אינה מפריעה להשקפתו ואמונתו הדתית. הסיבה השניה שבגללה נסעתי ללייפציג הייתה רצוני להיבחן בבחינה להוראה בתיכון, שהיא בחינה ממשלתית. בי 1933 עשיתי את עבודת הדוקטורט שלי. את הנושא לא אגיד לך כי הוא מסובך, אולם בשפת בני-אדם אפשר לכתובו פי-לוסופיה מתמטית, או "ס תרצי" לוי גיקה.

● אתה עדיין מתמצא? אחרי 49 שנים יש לי זכות לא להיות

**הודיעו לי לפאריס
שנבחרתי כחבר הכנסת
הראשונה. ארזתי את
המוזרות כדי להגיע
לפתיחה החגיגית, אך
מעולם לא הגעתי.
במדינת פרוצה סערה,
והמסום הקליקר לא מס**

מומחה גדול, אבל אם תבחני אותי אני משוכנע שלא אכשל בבחינה. חוץ מהדוקטורט עשיתי בחינה ממשלתית להוראת פילוסופיה היסטוריה ומדע-עיהדת, כמו הינדואיזם בורמאיזם ואיס-לאם. את כל זה למדתי כהשלמה ללימודי בבית-מידרש לרבנים, בי 1934 כתבתי עבודה על תורת-המדינה לפי פרידריך שטאהל, שעבר לנצרות ונעשה התיאור רטיקן של השמרנים הפרוסיים כמו ביט-מארק. בינתיים לימדתי בבית-הספר הריאלי היהודי בלייפציג. מנהל בית-הספר — ואת זה את לא מוכרחה לכתוב — היה אפריים קרליבך, אביו של עזריאל קרליבך שייסד את מעריב. בי 1935 חזרתי לברלין, ללמוד בבית-מידרש לרבנים. היה מקובל שאחרי שר-השלמת את לימודיך החילוניים וקיבלת תארים וקניית בינה, אתה חוזר לבית-

בורג (שני מימין) עם אביו, אחותו ואמו מריים-צביה (1920)
"הציון הגרוע ביותר שקיבלתי בתעודת-הבגרות היה טוב בימרה ובהתעמלות..."

● איך הצלחת לנוע באופן חופשי בגרמניה הנאצית?

או עדיין היתה מגמה לפעול למען הגירת יהודים מגרמניה. לשרוף אותם — זה בא אחר-כך. לכן לי ולגיאורא יוספסל היה רשיון, בתור אנשי תנועה חלוצית הפועלים למען הגירת היהודים, מעשה שהיה מאוד חיובי בעיני הנאצים. אז אני יכול לספר הרבה ציזבאטים על הת-קופה ההיא, אך הדבר החשוב ביותר באותן השנים היה שבפסח '39 הבאתי סרטיפיקטים לעליית תנועת-הנוער הד-תית. כמה מאלה שעלו עם הסרטיפיקטים האלה עודם בחיים, בתוכם גברת עופרי מהכנסת. אחר-כך הבאתי סרטיפיקטים לרומניה. כשחזרתי לגרמניה לקחו ממני את הדרכון וזה לא היה נעים. הרגשתי כמו עכבר במלכודת. בסופו של דבר החזירו לי את הדרכון, ואז ביום האחרון של אפריל '39, עליתי ארצה. אך מייד שבתי בחזרה לגרמניה.

● מרוע לא נשאת בארץ?

מגמת העליה הראשונה שלי היתה לר-אוג למיקלט. הייתי נציג התנועה בגיס-טפו. שם היה רשום שאם יש בעייה, מטלפנים לד"ר בורג. סיכמתי עם ההב-רים שבכל פעם שאני נקרא לגסטפו ואני לא מתקשר תוך שעתיים מסדרים לי מייד סרטיפיקט כי באותה תקופה

תינה. נכנסתי למערבולת של עבודה ציי-בורית, והייתי נציג התנועה במישרד ה-ארץ-ישראלי. עסקתי בהכנת מקומות הכ-שרה ובהקמת חוות חקלאיות ובתי-חלוק, שנקראו "ברית חלוצים דתית". היקמנו את בתי-החלוק באיטליה, בהולנד, באנג-ליה ובדניה.

דברים משתנים באורח אכזרי ובלתי-צפוי. אני וכמה חברים, שהיום נותרו מהם שנים-שלושה בעולם, נדרנו למחרת ליל-הברולה, שלא נעזב את גרמניה עד שלא נצליח להוציא מגרמניה את מי שהיה איתנו בבתי-החלוק. לכן נשארתי בגר-מניה עד קיץ '39.

● האם קיימת את הנדר?

אלה שנשלחו לאיטליה הצליחו לעלות ארצה. את אלה שנשלחו להולנד לא היצילו. הגרמנים תפסו אותם. אלה שהיו בדניה ניצלו יחד עם כל יהודי דניה ועברו לשוודיה. את אלה שהעברנו לי אנגליה העברנו בעזרת רשיונות-עבודה כעוזרות-בית וכפועלים חקלאיים. הם ניי-צולו והיו מאוחר יותר את היסוד ש-הקים את קיבוץ לביא ליד נצרת.

המידרש ומקדיש את עצמך רק לתורה. בי 1933 עזבתי היטלר לשייך טון. היכן היית אז?

הייתי חבר תנועת תורה-ועבודה עוד לפני הברי-מצוות, וכשהיטלר עלה לשי-ל-טון הייתי עדיין חבר התנועה. הדחיפות לעזור עד כמה שאפשר ליהודים לעזוב את גרמניה היתה בדרגה ראשונה.

האמת ניתנת להאמר, שב'34-33 איש לא פילל ולא מילל מה מסוגלים הגר-מנים לעשות. כל אחד חשב כמה זמן זה יכול לקחת — חצי שנה? שנה? והיטלר יקבור את עצמו.

אבא שלי, למשל, כיהודי שחי בגר-מניה, לא הבין איך אפשר לעשות משהו נגד החוק, וכמו אבא שלי כך כל יהודי גרמניה. הם לא הבינו שלושה דברים: ששילטונו של היטלר יימשך יותר מחצי-שנה-שנה, לאיזה עומק של גיהנום אפי-שר להגיע, ושלאפשר ללכת נגד החוק. אבי ז"ל מעולם לא הבין איך אפשר לעשות דבר-מה נגד החוקה.

ובכן, בי 1935 היתה דחיפות בתנועה לעשות הכל למען הכשרת עליה לפלש-

אברהם, אביו של בורג (על הגמל השמאלי) בדרך לארץ-ישראל
"אחד היתרונות של אדם זקן הוא שהוא יכול לספר דברים שהם גם אמת וגם חידוש..."

**אנחנו גרים באותה דירה
בירושלים מאז 1953. יש
לנו עוד חלק מהרהיטים
של החתונה. שום דבר
לא בא בקלות,
אם אתה בן אדם הגון**

אם היה לך סרטיפיקט, אפילו הגעת למחנה ריכוז היו משחררים אותך.

● כמה זמן שחית בארץ בפעם הראשונה?

מה-30 באפריל עד אמצע יוני. הגעתי בערב-שבת לחיפה. נסענו בכביש הישן בין פרדס-חנה ותל-אביב. ראיתי את ה-פרדסים, שמעתי ברדיו קבלת-שבת ובי-כיתי.

את לא שואלת איך הגעתי לחיפה?

● באוניה?

לא, באווירון. באותה תקופה לא היו הרבה שדות-תעופה. השתמשו באווירונים שנוחתים בים, כך שכף רגלי דרכה לראשונה לא על אדמת ארץ-ישראל, אלא על הים התיכון. אחר-כך, כשעליתי שוב,